

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

COĞRAFYA DERGİSİ

Sayı 21, Sayfa 39-50, İstanbul, 2010

Basılı Nüsha ISSN No: 1302-7212

Elektronik Nüsha ISSN No: 1305-2128

2008 KÜRESEL KRİZİNİN GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİNE ETKİLERİ

The Effects Of The 2008 Global Crisis To The Southern Caucasian Countries

Naci YILMAZ

nakiyilmaz@yahoo.com

Alındığı tarih: 05.07.2011; Kabul tarihi: 31.09.2011

Özet

Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Karadeniz ile Hazar Denizi arasında, Taman Yarımadası'ndan Apşeren Yarımadası'na kadar uzanan dağlardan ismini alan ve farklı dil, din, etnik grup ve kültür varlığıyla kozmopolit bir yapı arz eden Kafkasya, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında coğrafi ve stratejik açıdan bir bütün oluşturmakla birlikte, bugün, daha çok tarihi ve siyasi nedenlerle Kuzey ve Güney Kafkasya diye anılır olmuştur. Kuzey Kafkasya halen Rusya Federasyonu'na bağlı bulunmaktadır. Güney Kafkasya'yı oluşturan üç ülke, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ise, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla adına küreselleşme denen tarihin hızlı aktığı bir süreçte bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Güney Kafkasya, bugün, bir taraftan ön Asya'nın giriş kapısı, eski ipek yolunun geçiş güzergahı, enerji ve nakil hatlarının önemli bir koridoru, diğer taraftan ise; çok dilli, dinli ve etnik yapıları konumuyla hem bir kültürel zenginlik kaynağı, hem de potansiyel bir etnik çatışma coğrafyası konumundadır.

Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan'dan oluşan Güney Kafkasya ekonomileri, dünyanın diğer bölgeleri gibi, 2008 küresel finans krizinden olumsuz etkilenmiş; özel sektör kredi büyümesini tekrar canlandırmak, bu ekonomilerin çoğunun ortak mücadelesi olmuştur. Krizin hemen öncesi dönemdeki yüzde 80'lik yüksek artışlarla kıyaslandığında, kredi genişlemesi hızla yavaşlamış ve hatta bazı ülkelerde reel olarak negatife dönmüştür. Bu ülkelerde hükümetler bankacılık sektörünün üzerindeki baskıyı azaltacak önlemler almışlardır. Çalışmamızda kredi genişlemesini tekrar sağlayarak yüksek ekonomik büyüme sağlamayı amaçlayan bu önlemler ele alınacaktır. Bu önlemler, kısa vadede, bankaların

bilançolarını onarmalarına destek verilmesini ve likidite/sermaye enjeksiyonlarını içermekte, orta vadede ise dolar kullanımının azaltılmasını ve ulusal kredi piyasalarının gelişimini teşvik etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Güney Kafkasya, Küresel Kriz, Bankacılık.

Abstract

The mountains which are called as the “Caucasus” that are located in the northeast of Turkey between the Black Sea and the Caspian Sea and stretches from Taman Peninsula to Apşeron Peninsula gives their name to the land that is also called the Caucasus Region. With its different language, religion, ethnic groups and cultural structures the Caucasian Region shows a mixture structure although it is a whole land between the Black Sea and the Caspian Sea from the geographic and strategic point of views. Today, this region is divided into two sub-regions such as the Northern and the Southern Caucasus especially because of its historical and political pasts. The Northern Caucasus now belongs to Russian Federation. The tree countries consisting of Armenia, Azerbaijan, Georgia are included in the Southern Caucasus and they won their sovereignty in a period which was called as “globalization” after the collapse of the Soviets Union in 1991. Today, the Southern Caucasus is the entrance gate to Central Asia, migration route of the old Silk Road, an important corridor of energy and transmission lines in one hand and also it is both a potential ethnic challenge geography and a source of cultural welfare with its multi lingual, religious, ethnic structure in the other hand.

As in the other countries around the world, banking systems in the South Caucasian economies, comprised of Armenia, Azerbaijan, Georgia were adversely affected by the 2008 global crisis; A common challenge across most economies is to revive private-sector credit growth. Compared with the high increases of 80 percent in the period immediately prior to the crisis, credit growth has slowed sharply and even turned negative in real terms in a number of economies. Governments in many countries have taken measures to address banking sector stress. The measures for restoring credit growth and thus a high economic growth will be discussed in a part of our work. In the short run, such measures include aiding banks to repair balance sheets and also providing liquidity. In the medium term, measures should promote to decrease the use of US dollar and the development of local debt markets.

Keywords: *Geography, Southern Caucasian Countries, Global Crisis, Banking.*

1. Güney Kafkasya'nın Ekonomik Coğrafyası ve Jeopolitik Önemi

Yeryüzünde bir yerden diğerine göre meydana gelen değişiklikler, coğrafyanın çeşitli dallarının uzmanlık alanı içindedir. Bunlardan yer şekilleri, iklim, nüfus dağılışı ve ekonomik faaliyetler gibi etkenlerle coğrafya doğrudan doğruya ilgilidir (Göney, 1993: 3). Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Karadeniz ile Hazar Denizi arasında, Taman yarımadasından Apşeren yarımadasına kadar uzanan, yaklaşık 1300 km. uzunluğundaki dağlara Kafkaslar ve bu bölge topraklarına da Kafkasya denmektedir (Şekil 1). Kafkas dağlarının genişliği orta bölümde 180 km.yi biraz aşmakta olup, yüzölçümü 399.507 km²'dir. (Özey, 2004: 218). Kafkasya'da çok sayıda kavim yaşamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri de bölgenin ekonomik zenginliğidir. Vadilerinde tarım, dağlarında hayvancılık çok önemli yer tutar. Buğday, çay, pamuk, üzüm ve narenciye tarımı ile koyun besiciliğinden sağlanan gelir hayli fazladır. Kafkaslar yeraltı kaynakları bakımından da bir hayli zengindir. Bakü'de petrol, Stravbol'da doğal gaz, Elbruz dağı eteklerinde tungsten, molibden, Büyük

Kafkasların güneyinde manganez, bakır, molibden ve alüminyum yatakları bulunmaktadır. Ayrıca demir, kömür, çinko ve kurşun gibi madenlerce de zengindir (Özey, 2004: 220).

Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, bazılarının göre, küresel ekonomik coğrafyanın kaderini değiştirecek olaylar dizisinin de başlangıcı olmuştur. Sosyalizm ve Soğuk Savaş sona ererken, o zamana kadar alışlagelmiş kavramların da değişmesi gerekmektedir. Siyasal coğrafyadaki değişimler gibi, ekonomik coğrafyadaki değişimler de hızlı ve güçlüdür (Tümertekin ve Özgüç, 1999:405). Sovyetler Birliği'nin çöküşü Kafkasları dünyanın ilgi odağı haline getirdiği gibi, uzun bir aradan sonra bu coğrafyayı dış dünyaya açmıştır. Güney Kafkasya, Orta Asya'nın ön kapısı olması, enerji kaynakları, boru hatları, ulaşım olanakları, farklı etnik yapısı, çatışma ve işbirliği noktalarıyla önemli ve stratejik bir konumda bulunmaktadır. Farklı dil, din, etnik grup ve kültür varlığıyla kozmopolit bir yapı arz eden Kafkasya, aslında –Karadeniz ve Hazar Denizi arasında- coğrafi ve stratejik açıdan bir bütün oluşturmakla birlikte, bugün, daha çok tarihi ve siyasi nedenlerle Kuzey ve Güney Kafkasya diye anılır olmuştur. Bilindiği gibi, Kuzey Kafkasya halen Rusya Federasyonu'na bağlı bulunmaktadır. Geçtiğimiz dönemde bu bölgede, Çeçenistan ve Dağıstan'da Rusya'nın müdahil olduğu çatışmalar yaşanmıştır. Güney Kafkasya'yı oluşturan üç ülke, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ise, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Güney Kafkasya halkları-Azeri, Gürcü ve Ermeniler-uzun bir aradan, Çarlık Rusya'sı ile birlikte yaklaşık iki yüz yıl kadar süren Rus hegemonyasından ve koloni idaresinden sonra Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle, adına küreselleşme denen tarihin hızlı aktığı bir süreçte bağımsızlıklarına/özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Fakat "Ön Asya'nın Balkanları" niteliğinin tam yerine oturduğu bu coğrafyada bağımsızlık da bölge halklarına tam anlamıyla, huzur ve istikrar getirmemiştir. Çünkü Sovyetlerin çöküşünü takiben, genelde Kafkasya, özelde ise Güney Kafkasya, küresel-bölgesel rekabet ve çıkar çatışmalarının da körüklediği etnik çatışma ve savaşlarla dünyanın en istikrarsız bölgelerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde Güney Kafkasya'da yaklaşık 16.4 Milyon insan yaşamaktadır (wikipedia, 2011). Güney Kafkasya, bugün, bir taraftan ön Asya'nın giriş kapısı, eski ipek yolunun geçiş güzergahı, enerji ve nakil hatlarının önemli bir koridoru, diğer taraftan ise; çok dilli, dinli ve etnik yapıları konumuyla hem bir kültürel zenginlik kaynağı, hem de potansiyel bir etnik çatışma yeri konumundadır. Kültürdeki farklılıklar hem ülke içinde hem de ülkeler arasındaki sürtüşmelerin ve savaş durumlarının temelini oluşturabilmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2004:134). Güney Kafkas ülkeleri, 1991-1995 bağımsızlık ve yeniden yapılanma döneminde civar bölgelere göre en kötü gelişme trendine sahipken, 1996-1999 yılları arasında yüzde 6, 2000-2005 döneminde ise yüzde 9'luk; komşu bölgelere göre oldukça yüksek bir ekonomik büyüme trendine ulaşmıştır. Elbette, petrol gelirleri nedeniyle Güney Kafkas ülkelerindeki GSYH artış oranını bu dönemde, yüzde 12'lik büyüme oranıyla en çok Azerbaycan'ın yükselttiği de bilinmektedir. 2006 yılında Azerbaycan'ın büyüme oranı yüzde 34.5'e çıkmıştır. Bu dünyadaki en büyük büyüme rakamıdır (Elma, 2009: 204).

Kafkasya Bölgesini gösteren bir jeopolitik harita

Şekil 1. Kafkasya Bölgesi

Kaynak: Wikipedia, 2011.

Gürcistan Karadeniz'in doğu ucunda Kafkas Dağları'nın güney kesimi boyunca uzanır. Kuzeyde Rusya, güneyde Ermenistan ve Türkiye, güneydoğu ve doğuda Azerbaycan ile çevrilidir. Genellikle dağlık olan Gürcistan, yüzey şekilleri bakımından üç bölgeye ayrılır. Bunlar; kuzeyde Büyük Kafkas Sıradağları, merkezde tektonik bir çukur ve güneyde Transkafkas (veya Küçük Kafkas) Dağları'dır. Kafkasların oluşturduğu doğal engelle kuzeydeki soğuk hava kütlelerinden korunan Gürcistan, yıl boyunca Karadeniz'den gelen sıcak ve nemli hava kütlelerinin etkisinde kalır. Gürcistan'ın yaklaşık üçte biri orman ve çalılıklarla kaplıdır. 2009 itibarıyla 4.2 Milyon olan nüfusun yüzde 63'ü Gürcü Ortadoks, yüzde 10'unu Rus Ortadoks, yüzde 8'i Ermeni Ortadoks, yüzde 11'i de Müslüman'dır. Gürcistan'da doğal nüfus artış hızı binde -3.2 ile dünya ortalamasının oldukça altındadır. Nüfus yoğunluğu ise km² başına 62.2 kişidir. Kentlerde oturanların toplam nüfusa oranı yüzde 54'tür. Gürcistan esas itibarıyla bir tarım ülkesidir. Ülke Sovyetler Birliği döneminde, Birliğin başlıca tarım ürünleri üreticisi durumunda idi. Ülke ekonomisi için hala tarım önemli bir yer tuttuğundan devlet bu sektöre özel bir önem vermektedir. Hizmetler

sektörünün yüzde 60.9 ile ilk sırada olduğu ülkede, milli gelirin yüzde 10.4'ü tarım kesiminden sağlanmaktadır. Yetiştirilen başlıca ürünler; çay, turuncgiller, şekerpancarı ve tütündür. Sanayinin milli gelire katkısı yüzde 28.7 dolayındadır. Başlıca sanayi kolları, gıda işleme, makine, kağıt, hafif sanayi, kimya sanayidir. Başlıca yeraltı kaynakları kömür, manganez, demir, bakır, altın, gümüş, kurşun, çinko, talk, barit ve mermerdir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra dış ticareti artıran ülkede ihracatın ithalatı karşılama oranı yalnızca yüzde 53'tür (Indexmundi, 2011). Gürcistan'ın Avrupa ile Asya arasında bir geçiş noktası konumunda yer alması, ülkeyi ulaşım açısından önemli bir konuma getirmektedir. Özellikle tarihi İpek Yolu üzerinde bulunması, Orta Asya ülkeleri için denize çıkış noktası (Batum ve Poti limanları) durumunda olması ve bölge ülkeleriyle iyi bir demiryolu bağlantısının bulunması ülkenin ulaştırma alanındaki önemini artırmaktadır (Güner, 2000: 581-587).

Ermenistan Kafkasların güney kesiminde yer alır. Kuzeyde Gürcistan, doğuda Azerbaycan, batıda Türkiye, güneyde İran, güneybatıda da Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (Azerbaycan) ile çevrilidir. Ermenistan'ın Zengazur bölgesi toprakları güneyde İran sınırına kadar uzanarak Nahçıvan ve Azerbaycan'ı birbirinden ayırır. Deniz düzeyinden ortalama 1.800 m yükseklikte dağlık bir ülke olan Ermenistan'ın kuzey ve kuzeybatı kesimi yüksek sıradağlardan, derin ırmak vadilerinden ve sönmüş yanardağların yer aldığı lav platolarından oluşur. Bir bütün olarak "Küçük Kafkaslar" adı verilen dağlar ülkenin bütün doğu kesimini kaplar. Güneybatıdaki Aras ırmağı boyunca, ortalama yükseltisi 800-900 m arasında değişen Ararat Ovası uzanır. Topraklarının yüzde 90'ında yüksekliğin 1.000 m'nin olduğu ülkede, genellikle sert kara iklimi egemendir; yazlar kurak, kışlar çok soğuk geçer. Yarı çöl alanların bitki örtüsü ardıç, sarısabır, yabangülü ve hanımeli gibi kuraklığa karşı dayanıklı bitkilerden oluşur. Güneydoğu ve kuzeydoğudaki ormanlık bölge ülke topraklarının yaklaşık yüzde 10'unu oluşturur. 2009 itibarıyla 2.9 Milyon olan nüfusun yaklaşık yüzde 90'ı çoğunluğu Ortadoks olan Ermenilerden oluşur. Kalan kesim Azeri, Rus, Kürt ve Ukraynalı gibi küçük toplulukları kapsar. Doğal nüfus artış hızı binde 6.3 olan ülkenin nüfus yoğunluğu km² başına 99.5 kişidir. Kentlerde oturanların toplam nüfusa oranı yüzde 70'i bulur. Eskiden bir tarım ülkesi olan Ermenistan günümüzde bir sanayi ülkesine dönüşmüştür. Milli gelirin yüzde 48.4'ünü sağlayan sanayi sektörü toplam çalışan nüfusun yüzde 15.6'sını istihdam eder. Başlıca sanayi ürünleri kimyasal madde, demir dışı metal, makine, donanım, hassas ölçü aletleri, dokuma, giyim eşyası ve konservelenmiş gıda maddesidir. Başlıca yeraltı gelir kaynakları arasında bakır, molibden ve altın yatakları sayılabilir. İstihdam içindeki payı yüzde 46.2 olan tarım sektörü toplam ulusal gelirin yüzde 18.9'luk kısmını sağlar. Ekili ve dikili alanlar ülke topraklarının yalnızca yüzde 16'sını oluşturur. Şarapçılıkta kullanılan üzüm en önemli tarımsal üründür. Ayrıca meyve ve sebze ile tütün, pamuk ve şekerpancarı yetiştirilir. İşgücünün yüzde 38.2'sinin istihdam edildiği hizmetler sektörü ise milli gelirin yüzde 32.7'sini sağlamaktadır. Ermenistan'ın dış ticareti genelde açık vermekte olup, ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 62.7'dir (Indexmundi, 2011). Ermenistan dışarıdan kimyasal ürünler ve enerji hammaddeleri satın alır. Dağlık arazi ulaşımı güçleştirmekle birlikte ülke gelişmiş bir karayolu ve demiryolu ağına sahiptir (Güner, 2000: 587-590).

Azerbaycan, Kafkaslar'ın güney yamaçlarında yer alan üç devletten en doğuda olanıdır. Güneyde İran Azerbaycan'ı, doğusunda Hazar Denizi, batısında Ermenistan, kuzeyinde Gürcistan ve Rusya bulunur. Ülkenin kuzeyini Büyük Kafkaslar'ın doğu kesimi kaplar. Yer yer 4.000 m'yi aşan bu dağlar güneydoğuya doğru alçalır ve tepelere, platolara dönüşerek Hazar kıyısına kadar uzanır. Ülkenin güney kesimini, Kuzeydoğu Anadolu engebelerinin uzantısını oluşturan Küçük Kafkas Dağları kaplar. Yüzey şekilleri bakımından ayırt edilebilen üçüncü bölgeyi, adı geçen iki dağlık kesim arasındaki Kura-Aras Çöküntü Alanı meydana getirir. Kura ve onunla Sabirabad'da birleşen Aras nehirlerinin ve kollarının alüvyonlarıyla dolmuş olan bu çukurluk, güneydoğudaki Hazar Denizi'ne doğru genişleyen üçgen biçimli bir ovadır. Azerbaycan'ın orta ve doğu kesiminde kurak bir astropik iklim

hüküm sürer. Ülkenin bu kesiminde kışlar ılık ve uzun (4-5 ay), yazlar ise sıcak geçer. Nemli bir astropik iklimin hüküm sürdüğü güneydoğu bölgeleri ise Azerbaycan'ın en çok yağış alan kesimidir. Azerbaycan topraklarının yüzde 11.4'ü ormanlarla kaplıdır. 2009 itibarıyla 9 Milyon olan Azerbaycan nüfusunun yüzde 93.7'sini Azeri Türkleri oluşturur (wikipedia, 2011). Nahçıvan'da yaşayanların hemen hepsi Azeri'dir. Buna karşılık Dağlık Karabağ'da nüfusun yaklaşık dörtte üçünü Ermeniler oluşturur. Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan ile Ermenistan arasında zaman zaman anlaşmazlıklara ve silahlı çatışmalara yol açmaktadır. Azerbaycan'da nüfus artış hızı binde 8.4 olup, nüfus yoğunluğu km² başına 104.4 kişidir. Toplam nüfusun yüzde 54'e yakını kentlerde yaşar. Azerbaycan ekonomisinin en belirgin özelliği petrole dayalı sanayi ile tarım sektörlerinin ağırlığıdır. Hizmetler sektörünün milli gelir içindeki payının yüzde 34.8 olduğu ülkede, milli gelirin yüzde 5.2'si tarımdan sağlanır. Üretilen tarımsal ürünler; pamuk, buğday, tütün, çay, meyve ve sebzelerdir. Toprakların yüzde 26'sı çayır ve otlaklarla kaplı olduğundan hayvancılık yaygın bir uğraşıdır. Hayvancılık daha çok küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine dayanır. Bir başka önemli ekonomik etkinlik de balıkçılıktır. Hazar Denizi'nden avlanan mersin balığı yumurtasından dünyaca ünlü havyar elde edilir. Bağımsız Devletler Topluluğu içindeki petrol çıkaran ülkeler arasında Rusya, Kazakistan, Özbekistan ile birlikte Azerbaycan da yer almaktadır. Hazar Denizi kıyıları ve Bakü önemli çıkarım alanlarıdır (Tümertekin ve Özgüç, 1999:405). Milli gelirin yüzde 60'ının sağlandığı sanayi sektörü içinde petrol ve doğal gaz sektörlerinin büyük bir ağırlığı vardır. Petrol ve doğalgaz üretiminin ulusal gelir içindeki payı da yüzde 15 ile oldukça yüksektir. Günde 1.1 Milyon varil petrol üreten ülkenin en zengin petrol rezervleri Apşeron Yarımadası'nda ve kıyı açıklarında yer alır. Ülkede ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 394 ile oldukça yüksektir (Indexmundi, 2011). Temel ihracat malı olan petrol ve petrol ürünleri toplam ihracat gelirlerinin yüzde 55'ni sağlar. Azerbaycan'ın demiryolu ve karayolu ulaşım altyapısı son derece gelişmiştir. (Güner, 2000: 590-595).

2. Küresel Kriz Sonrası Güney Kafkasya'da Sorunlar ve Canlanma

Nobel ödüllü Joseph E.Stiglitz'in veciz ifadesiyle, bugün "küreselleşme iyi ya da kötüyü yapabilecek bir güce sahip" bulunmaktadır ve artık biz bu gerçeği yaşamaktayız. Fakat belirtmek gerekir ki, içinde yaşadığımız son dönemde, global finans krizlerinden küresel teröre, global ısınmadan insan hakları ihlallerine ve etnik çatışmalara kadar küreselleşmenin daha çok negatif yönleri ön plana çıkmaktadır. Kısaca, "globalleşme, artıları ve eksileri olan, yeni fırsatlar yanı sıra yeni tehdit ve tehlikeleri de yaratan ve geliştiren bir süreç" olarak karşımıza çıkmaktadır (Aktan ve Vural, 2004:9).

Küresel krizle ortaya çıkan şiddetli dışsal şoklar 2009'da Güney Kafkasya bölgesini olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte, dışsal şokların ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkileri alınan önlemlerle hafifletilmiştir. 2010'da, küresel ekonomide görülen canlanmayla birlikte Güney Kafkasya Bölgesi'nde ekonomik iyileşme beklenmektedir. İyileşmenin henüz belirginlik kazanmadığı enerji ithalatçıları Ermenistan, Gürcistan'da sıkı maliye politikaları hedeflenmektedir. Mali sıkılaştırma ülkelerin hareket alanlarını daraltırken, yapılan iç borçlanmalar gerek duyulan mali alanı genişletmektedir (Yılmaz ve Selçuk, 2010:168).

Güney Kafkasya bölgesi 2009'da, mal ve hizmet ihracatında önemli bir gerileme yaşanmıştır. Ayrıca, bölgeye gelen dış kaynak miktarı da üçte bir oranında azalmıştır. Küresel kriz kaynaklı dışsal şokların ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkileri, siyasi önlemler ve yapılan iç borçlanmalarla hafifletilmiştir. Krize karşı uygulanan maliye ve para politikaları dışsal şokların etkisini hafifletmiştir. Bölgenin enerji ithalatçısı ülkelerinde kayıplar yapılan iç borçlanmalar ve yeni vergilerle finanse edilirken, bölgenin enerji ihracatçısı ülkeleri ise yurt içindeki tasarruflara güvenmişlerdir. Ayrıca, 2009 ilk yarısında

dolar ve ruble karşısında ulusal paraların değer yitirmesi, yurtiçi talebi ulusal üretime yeniden yönlendirirken, 2009'da mal ve hizmet ithalatı Güney Kafkasya ülkelerinde %14 ile %30 arasında azalmıştır. İthalattaki bu azalma düşen petrol fiyatlarından da kaynaklanmıştır. Buna rağmen, enerji ithalatı yapan ülkelerde ekonomik büyüme negatif olmuş; Ermenistan %14'le en fazla küçülen ekonomi olurken, Gürcistan %4 küçülmüştür. Bununla beraber, enerji ihracatçısı Azerbaycan açısından işler daha iyi gitmiştir.

Tablo 1: Güney Kafkasya Ülkelerinde Reel GSYH Büyümesi (%)

	2000-05	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Bölge Ortalaması	9.6	19.3	17	6.6	-3.3	2.1	2.5
Ermenistan	11.2	13.2	13.7	6.8	-14.4	1.8	3
Azerbaycan	11.3	34.5	25	10.8	9.3	2.7	0.6
Gürcistan	6.4	9.4	12.3	2.3	-4	2	4

Kaynak: IMF, 2010:39.

Gelişmeler bölgede erken bir iyileşmenin olduğunu göstermektedir. Çoğu ülkede ihracat 2009 ikinci yarısından itibaren artmaya başlamıştır. Benzer şekilde, yurtdışı kaynaklarda azalmanın yavaşladığını ve hatta 2010 ilk aylarında arttığı gözlenmektedir. Sermaye girişleri olumluya dönse de, hala kriz öncesinden daha düşüktür. Ancak, eğilimler her ülkede tamamen aynı değildir. Bazı ülkelerde bankacılık sektöründeki baskı kredi genişlemesini önleyerek ekonomik canlanmayı yavaşlatmaktadır.

Büyüme belirginleştikçe enerji ihracatçısı Azerbaycan destekleyici politikaları terk etmeye başlamıştır. Azerbaycan'da, petrol-dışı ekonomik büyümenin artmasını beklemekte olup, harcamalarda etkinliği artırarak ve orta vadeli mali sağlamlığı temin ederek, petrol-dışı açığın azaltılması hedeflenmektedir. Azerbaycan bakımından, orta vadedeki asıl başarı, büyüme ve istihdam artışında devamlılıktır.

Mali yönden hareket alanları daraltılmış olan enerji ithalatçısı ülkeler, 2010'da ölçülü ayarlamaların yapıldığı bir maliye politikası hedeflemektedir. Ermenistan ve Gürcistan'da, 2010'da bütçe açığının GSMH'ya oranı %2'ye yükselebilir. Enerji ithalatçısı ülkelerde, ödemeler dengesi, milli gelirin %8 ile %15'i arasında, yüksek düzeyde açıklar vermektedir. Kısa dönemli borçlanmalar güvenli görülmele beraber, bu tür büyük açıklar dışsal kırılganlık oluşturabilir. Ermenistan ve Gürcistan'daki doğrudan yabancı yatırımlar ödemeler dengesi açıklarının yarısından fazlasını finanse etmekte olup, merkez bankalarının toplam rezervleri artırmaları beklenmektedir.

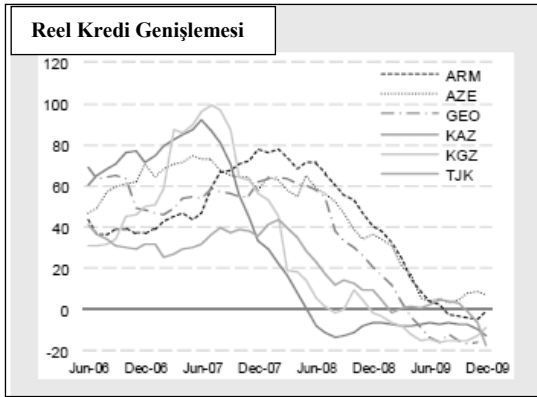
Bu ülkelerde, dış borçların milli gelir içindeki payı artmaktadır. Bölgede iyileşme yaşanırken, cari açığı azaltacak ve dış borçları belli bir düzeyde tutabilecek politikalar uygulanmalıdır. Enflasyonun Batılı ülkelerden yüksek, ama Rusya'yla aynı düzeyde (%10'un altında) bulunmasına rağmen, 2010'da tekrar yükselebileceği tahmini vardır. Bu enflasyon farkı, kur rejimine bağlı olarak, büyümenin itici gücü olan dış talepte bir yavaşlamaya yol açarak, 2009'dan başlayan rekabet avantajının kaybedilmesine yol açabilir. Güney Kafkasya ülkelerinde kur rejimleri farklılıklar göstermiştir. Kriz süresince, birçok ülke kur çıpasını terk ederek, kendi paralarının dolar ve rubleye karşı değer yitirmesine izin vermişlerdir. Ermenistan ve Gürcistan sadece aşırı dalgalanmalara müdahale eden esnek bir kur rejimi uygulamakta, kurlar rekabetin devamlılığını sağlayacak şekilde düşmektedir. Azerbaycan dolara dayalı bir çıpayla enflasyon farkını sabitleyerek, rekabet gücünü doların ticaret ortaklarının paralarına karşı hareketlerine bağlamışlardır.

3. Kriz ve Sonrasında Güney Kafkasya Bankacılık Sistemi

Dünyanın diğer bölgeleri gibi Güney Kafkasya bölgesindeki bankacılık sistemleri de küresel krizden olumsuz etkilenmiş, kredi genişlemesi hızla yavaşlamıştır (Şekil 2). Hükümetler bankacılık sektörünün üzerindeki baskıyı azaltacak önlemler almışlardır. Bu önlemler, kısa vadede, bankaların bilançolarını onarmalarına destek verilmesini ve likidite/sermaye enjeksiyonlarını içermekte, orta vadede, anti-dolarizasyon ve ulusal kredi piyasalarının gelişimini teşvik etmektedir.

3.1. Kredi Genişlemesini Yeniden Sağlama

Kriz öncesi aşırı büyümeden sonra, bölge ülkelerinde kredi genişlemesi önemli ölçüde yavaşlamıştır. Küresel krizin ve sermaye akımlarındaki ani azalışların sonucu olarak, bankaların sorunlu kredilerde artış ve fonlarında keskin bir azalış olmuştur. Bankalar bilançolarını onarmaya odaklanıp, yeni kredi açmaya isteksiz davranmışlardır. Geçmişte krediyle finanse edilmiş yatırımlar uzun süreli yüksek büyümenin önemli itici gücü olduklarından, hükümetler, kredi genişlemesini tekrar sağlamaya çalışmaktadırlar. Küresel krizin bölge bankacılık sistemlerini olumsuz etkilediği üç kanal vardır: 1) Ödemeler dengesinde oluşan ağır baskılar bazı ülkelerde ulusal paraların değer kaybına sebep olmuştur. Dolar cinsinden borçlanma ve yüksek kur riski, kurların yükselmesiyle, riske karşı korunmasız borçluların ve banka bilançolarının önemli ölçüde zayıflamasına yol açmıştır. 2) Kriz öncesi aşırı kredi genişlemesini tetikleyen banka mevduatı, işçi dövizleri, dış borçlanma gibi unsurlarda yaşanan azalma banka fonlarında keskin bir düşüşe yol açmıştır. 3) Kredi talebindeki azalmanın yanı sıra, ekonomik aktivitedeki yavaşlama ve yüksek makroekonomik belirsizlik nedenleriyle kredi arzında da daralma görülmüştür.

Şekil 2 : Güney Kafkasya ve Komşu Ülkelerde Reel Kredi Genişlemesi

Kaynak: IMF, 2010:41.

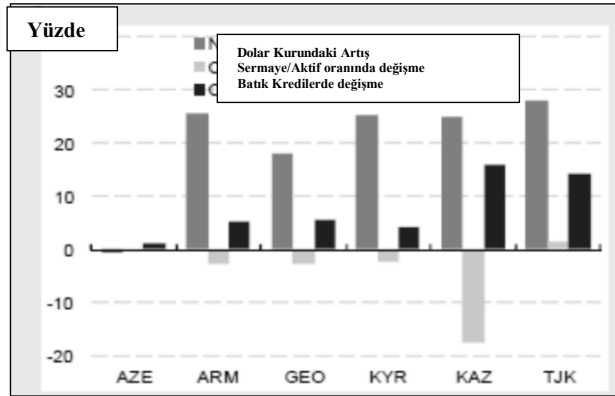
Krizden çıkarken yapılabilecekler şöyle özetlenebilir; 1)Ülkeler krizden çıktıkça, ekonomi iyileştikçe, fonlar tekrar artacak ve makroekonomik belirsizlikler azalacaktır. Ekonomi arz yönlü, ekonomi büyümeye başlayıp özel sektör yatırım projelerine yöneldikçe, talep yönlü kredi genişlemesini de teşvik edebilir. Ayrıca, büyüme odaklı para ve maliye politikaları bu genişlemeyi artırabilir. 2)Ekonomik iyileşmeyi hızlandırmayı hedefleyen politikalar, zararları muhasebeleştirerek bilançoları onarma ve sermaye desteği sağlama sürecinde bankalara yardımcı olmalıdır. 3)Yeterli mali imkanı olan devletin, bankaların kaynak yetersizliğini gidermek amacıyla, geçici likidite enjeksiyonu yapması, yeniden kredi genişlemesine yardımcı olabilir. 4)Orta vadede, ani dalgalanmalar sonucu oluşan kur riskine karşı kırılganlığı azaltmak için dolar kullanımından kaçınma teşvik edilmelidir. Dolar karşılığı

aynı zamanda para politikasının etkinliğini artırabilir. Bölgede ekonomik istikrarın dolar karşılığını olumlu etkilediği görülmüştür. Ayrıca, kur riskine açık borçlulara döviz cinsinden kredi verildiğinde daha yüksek sermaye ayrılmasını zorunlu kılan ve böylece dolaylı kur riskini de dikkate alan düzenlemeler, kur riskinin doğru fiyatlanmasını teşvik edebilir. 5) Bazı ülkelerde, daha esnek bir kur rejimi uygulanması, bankaların, müşterilerin dolar risklerini daha net görmelerini sağlayabilir. 6) Yerleşikler ulusal kredi piyasalarının gelişmesiyle ulusal para cinsinden finansal araçlara yönelebilir. Bu piyasalar, bankaların kaynaklarını çeşitlendirmelerine ve bunlarda olabilecek münferit dalgalanmalara karşı kırılabilirliğin azalmasına da yol açabilir.

IMF, EBRD ve Gürcistan Ulusal Bankası'nın Nisan 2010'da düzenledikleri "Kafkasya ile Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularında Sürdürülebilir Kredi Genişlemesi" konferansında, bölge ülkelerinden özel ve kamu sektörü temsilcileri bir araya gelmiş ve şu tespitler yapılmıştır: 1) Bölge ülkelerinde, kredi balonu patlaması süreci yaşanmıştır. Kredilerde görülen ciddi daralma hem arzdaki ve hem de talepteki değişimlerden kaynaklanmıştır. 2) Kısa vadede, ulusal sermaye piyasasının sığılığı, ekonomide yüksek dolar kullanımı ve bankaların yüksek risk iştahı sonucu, para dolaşımı mekanizmasında ortaya çıkan yetersizlik nedeniyle, kredileri canlandırmak için klasik para politikasının etkinliğinin sınırlı olduğunu ifade edebilmiş, yeni seçeneklerin tartışılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Glodniuk, 2005:12). 3) Orta vadede, balonun tekrar patlaması döngüsel hareketinden kaçınmaya ve dolar kullanımının azaltılmasına ihtiyaç olduğu fikri oluşmuştur. Bölge ülkeleri, 2008'den önceki yüksek kredi genişlemesiyle değil, ayrıca tarihsel seviyelerinin de üstünde gerçekleşen hızlı ve sürekli bir kredi genişlemesi yaşamıştır. Ancak, küresel kriz bölgeyi vurduğunda bu süreç aniden sona ermiştir. 2007'den sonra, reel kredi genişlemesinde, ortalama yüzde 63'lük keskin bir düşüş yaşanmıştır. Bu azalma, Baltık ülkeleri ile BDT ülkelerinde görülen eğilim ile benzerlik göstermiştir (IMF, 2010:43).

3.2. Küresel Kriz Aracı Olarak Yaygın Dolar Kullanımı

Bölgede doların yaygın kullanımı artmıştır. 2002-2007 döneminde, yabancı para cinsinden en yüksek mevduat ve kredilerin oranı Gürcistan'da %80'e varmıştır. Ayrıca, bu dönemde, bölge ülkelerinde iyileşen makroekonomik istikrar ve Ermenistan ile Gürcistan gibi bazı ülkelerde uzun süreli ulusal paranın değer kazanması nedeniyle dolar'dan kaçış süreci başlamıştır. Krize girerken dolar'dan kaçış süreci tamamlanmadığı için bankacılık sistemleri kurdaki ani ve büyük dalgalanmalara karşı kırılabilir hale gelmiştir. İki ana tür kırılabilirlik ortaya çıkmıştır: 1) Bilançoda döviz varlıkları ve yükümlülükleri arasındaki bir uyumsuzluktan kaynaklanan doğrudan kur riski. Böylece, net pozisyon açığı olan bankalar, ulusal paranın değer kaybetmesi durumunda, aniden zarar etmişlerdir. 2) Riske karşı iyi korunmayan yurt içi borçlulara yabancı para cinsinden kredi verilmesiyle oluşan dolaylı kur riski. Böylece, kredi alanların döviz borçlarını geri ödemede yetersiz kalmaları ve aktif kalitesinin bozulması sonucu banka bilançoları zayıflamıştır. Krizden önce, sadece Ermenistan bankaları açık pozisyona sahip olduklarından kurlar arttığında doğrudan kur riskine maruz kalmışlardır. Bu açık pozisyon, kriz öncesi kurlar artmadan döviz kredileri ile dengelenmeyen dolar mevduatında görülen ani artışın sonucudur. Diğer taraftan, geri kalan ülkeler ise dövizde uzun pozisyona sahiptiler. Ancak, bölge ülkelerinin tamamı, önemli miktarlarda dövizle kredi verdikleri için, dolaylı kur riskine maruz kalmışlardır. Bu riskin derecesi bankalardan kredi alan reel sektör firmalarının döviz cinsinden nakit akışlarının hacmine göre değişmektedir. Bu nakit akışları (ihracat ve işçi dövizleri toplamı) döviz kredileri ile karşılaştırıldığında, dolaylı kur riskine önemli ölçüde maruz kaldığı görülmektedir (IMF, 2010:43).

Şekil 3: Kurlar, Sermaye/Aktif Oranı, Sorunlu Kredi Artışı
Kaynak: IMF, 2010:44.

Ruble'nin, 2008 Temmuz ile 2009 Şubatı arasında, dolara karşı %55'e varan değer kaybının ardından, Azerbaycan hariç, bölge ülkeleri kendi paralarını %18-25 arasında devalüe etmişlerdir. Özellikle dolaylı kur riskine maruz kalınmasıyla oluşan bu devalüasyonlar, ekonomik canlılığın azalmasıyla birleşince, banka bilançolarını zayıflatmıştır. Ülkelerin çoğunda, Sermaye/Aktif oranında %2'den fazla azalışlar ve Sorunlu Krediler/Krediler oranında (NPL) %4'ten fazla artışlar görülmüştür. Azerbaycan'da NPL oranında artış yaşansa da, kurlar istikrarlı tutulduğundan, ani sermaye kaybı gerçekleşmemiştir (IMF, 2010:44).

Kriz, banka fonlarında ciddi azalmalara yol açmıştır. Fonlardaki azalmanın kredi darlığına önemli etkisi olmuştur. Yurtiçi mevduat azalması kısa süreli kredi darlığının %20'sini, yurt dışı fonlardaki azalma %5'ini oluşturmuştur. Böylece, son 10 yıldır yabancı tasarruflara yöneldiler de, bölge bankalarının, asıl fon kaynağı olarak, yurt içi mevduatlara dayanması, kredi daralmasını engellemiştir. Üretimdeki dalgalanmaların önemli ölçüde kredileri etkilediği görülmüştür. Krizden sonra kredilerin daralmasına neden olan iki farklı hareket vardır; Kredi talebinde azalma ve Makroekonomik kötüleşmeyle birlikte ekonomiye duyulan güvenin kaybolması sonucu kredi arzında azalma.

3.3. Küresel Kriz Sonrası Önlemler

Bölge ülkeleri, kredilerin daralması karşısında, kriz karşıtı para politikaları izlemişlerdir. Bankalara doğrudan likidite sağlanması ve mevduat garantisinin artırılması gibi önlemlerin yanı sıra zorunlu karşılık ve politika faiz oranları indirilmiştir. Özel sektöre verilen kredilerin aynı kalması ve kredi faizlerinin politika faizi kadar düşmemiş olması dikkat çekmektedir. Hatta, kredi faizleri Gürcistan'da 78, Azerbaycan'da 232 baz puan artmıştır. Ayrıca, bazı ülkelerde, kur riskini azaltmak için risk azaltmak ve kredi genişlemesini teşvik arasında denge gözetilen önlemler alınmıştır. Hükümetler, kredi genişlemesini sağlamak amacıyla, bankaların bilançolarını düzeltmelerine yardımcı olacak politikalar uygulamalı; zararları ortaya koymalı ve sorunlu kredilerle uğraşmalıdır. Devlet fonlama sorunlarının üstesinden gelmek için yapacağı geçici likidite enjeksiyonu ile kredi büyümesini eski haline çevirebilir. Orta vadede, dolar cinsi işlemlerin azaltılması, kur riskinden kaynaklanan kırılganlıkları azaltabilir. Dolar'dan kaçış uzun süreli makroekonomik istikrar dönemleri sağlayabilir. Ayrıca, ulusal kredi piyasalarını geliştirmek ve riske karşı korunmayan kredi borçlularına yabancı para cinsinden açılacak krediler için daha yüksek sermaye karşılığı isteyerek kur riskine karşı uygun fiyatlamayı sağlayıcı şeffaf düzenlemeler yapmak dolardan kaçış sürecini kolaylaştırabilir (IMF, 2009:12).

Sonuç

Farklı dil, din, etnik grup ve kültür varlığıyla kozmopolit bir yapı arz eden Kafkasya, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında coğrafi ve stratejik açıdan bir bütün oluşturmakla birlikte, bugün, daha çok tarihi ve siyasi nedenlerle Kuzey ve Güney Kafkasya diye anılır olmuştur. Kuzey Kafkasya halen Rusya Federasyonu'na bağlı bulunmaktadır. Güney Kafkasya'yı oluşturan üç ülke, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ise, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla adına küreselleşme denen tarihin hızlı aktığı bir süreçte bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

Güney Kafkasya, bugün, bir taraftan ön Asya'nın giriş kapısı, eski ipek yolunun geçiş güzergahı, enerji ve nakil hatlarının önemli bir koridoru, diğer taraftan ise; çok dilli, dinli ve etnik yapıları konumuyla hem bir kültürel zenginlik kaynağı, hem de potansiyel bir etnik çatışma coğrafyası konumundadır.

Krizde artış gösteren ve kredi genişlemesini sınırlayan finansal baskı bölge ülkelerinde görünümünü olumsuz etkilemiştir. Güney Kafkasya Bölgesi'nde, küresel krizle birlikte kredi balonunun patlaması süreci yaşanmıştır. Kredilerde görülen ciddi daralma hem arzdaki ve hem de talepteki değişimlerden kaynaklanmıştır. Kısa vadede, ulusal sermaye piyasasının sağlığı, ekonomide yüksek dolar kullanımı ve bankaların yüksek risk iştahı sonucu, kredileri canlandırmak için klasik para politikalarının etkinliği sınırlı kalmıştır.

Bölge ülkelerinin büyük cari işlem açıklıklarının, maruz kalılabilecek dış şoklardan kaynaklanan kırılganlıkları azaltmak amacıyla, iyi yönetilmeye ihtiyacı vardır. Bankaların bilançolarını düzeltmelerine yardımcı olacak politikalar üretilmelidir. Ayrıca, makroekonomik istikrarı ve destekleyici yasal düzenlemeleri sürdürerek, dolardan kaçış sürecine devam etmelidir. Kısa vadede, büyümeyi desteklemek için genişleyici para ve maliye politikaları yanında, likidite enjeksiyonu dahil, yeniden yapılandırma tedbirleri, özel sektöre duyulan güveni canlandırabilir.

Özetle, her ne kadar Güney Kafkasya coğrafyasında bulunan ülkeler küresel finansal krizden olumsuz etkilenseler de, zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine ve gelirlerine sahip olan Azerbaycan'ın bölgenin diğer iki ülkesi olan Ermenistan ve Gürcistan'a göre 2008 finansal krizinden nispeten daha az olumsuz etkilendiği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, C.C ve VURAL, 2004, Globalleşme Fırsat Mı, Tehdit Mi, Zaman Yayınları, İstanbul.
- ATASOY, E., 2003, Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- ELMA, F., 2009, "Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya, Demokrasi, Güvenlik ve İşbirliği Sorunu", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 2/6: 195-206.
- GOLODNIUK, I., 2005, "Financial Systems and Financial Reforms in CIS Countries", Center for Social and Economic Research Studies and Analysis, No. 306.
- GÖNEY, S., 1993, Siyasi Coğrafya Cilt II, İstanbul.
- GÜNER, İ., 2000, Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası (Eski Dünya Kıta ve Ülkeleri) Birinci Cilt, Erzurum.
- İndexmondi, 2011, www.indexmondi.com. , Erişim tarihi: 16.9.2011.
- ÖZEY, R., 2004, Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya, Aktif Yayınevi, İstanbul.

2008 KÜRESEL KRİZİNİN GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİNE ETKİLERİ

TÜMERTEKİN, E. ve ÖZGÜÇ, N., 1999, Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma, Çantay Kitabevi, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E. ve ÖZGÜÇ, N., 2004, Beşeri Coğrafya İnsan.Kültür.Mekan, Çantay Kitabevi, İstanbul.

YILMAZ, N. ve SELÇUK, B., 2010, “2008 Finansal Krizi ve Sonrası Avrasya Ekonomilerinde Finans Sektörü”, International Conference on Eurasian Economies, Ed.S.Sarı, E.A.Hiç Gencer ve A.H.Gencer, Beykent Üniverdity 4-5 November 2010 Istanbul-TURKEY:167-172.

IMF, 2010, “Middle East and Central Asia”, IMF Regional Economic Outlook, May 2010:33-67.

IMF, 2009, The Implication of the Global Financial Crisis for Low-Income Countries, IMF Publication, New York.

Wikipedia, 2011, “Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan”, www.wikipedia, Erişim tarihi: 16.9.2011.